

УДК 378.4 ; 316.74:001

І. Є. Татарінов, канд. істор. наук

Луганський інститут МАУП

О. В. Герасимов, магістр соціології,

ДУ НДІ соціально-трудових відносин

Міністерства соціальної політики України, м. Луганськ

СВІТОВА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ РЕЙТИНГІВ УНІВЕРСИТЕТІВ: ВИЗНАЧЕННЯ НАЙБІЛЬШ ОБ'ЄКТИВНИХ КРИТЕРІЇВ ТА ІНДИКАТОРІВ ОЦІНЮВАННЯ

Автори розглядають підходи щодо формування рейтингів вищих навчальних закладів. Аналізуються найбільш відомі міжнародні університетські рейтинги. Порівнюються теоретико-методологічні підходи та основні принципи складання університетських рейтингів. Аналізується застосування різних критеріїв та індикаторів оцінювання. Зроблено висновок про те, що з метою порівняння різних університетів може бути використана лише досить вузька група універсальних, об'єктивних і спільних для всіх вищих навчальних закладів критеріїв та індикаторів.

Ключові слова: рейтинг, моніторинг, вищі навчальні заклади, критерії оцінювання, індикатори оцінювання, глобальний простір, інтернаціоналізація, суспільство знань, глобальний освітній простір.

Сьогодні не викликає сумнівів той факт, що Україна поки ще не досягла необхідного рівня якості та доступності вищої освіти в системі вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), що цілком виправдано може трактуватися як певна дискримінація та порушення конституційних прав і свобод громадян. Попри державну акредитацію ВНЗ, їх діяльність через неналежне фінансування, недостатню матеріально- і науково-технічну базу та, в багатьох випадках, низьку (у зіставленні з європейськими світовими аналогами) кваліфікацію науково-педагогічних працівників є чинником низького рівня якості підготовки та недостатньої професійно-регіональної мобільності на ринку праці їхніх випускників. Дійсно, загальновідомим є те, що лише окремі випускники окремих ВНЗ України користуються високим попитом на ринку праці. Крім цього, багато роботодавців, навіть за умов наявності вільних посад, відмовляють випускникам у прийомі на роботу з мотивів наявності "диплому не того навчального закладу" попри те, що всі ліцензовані та акредитовані ВНЗ України видають своїм випускникам дипломи єдиного державного зразка.

За оцінками Світового банку, індекс економіки знань, який розраховується за показниками розвитку інноваційної системи, освіти, людських ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій, економічного режиму і державного управління, в Україні становить 5,55, а в провідних країнах світу – перевищує 8,21. Українські університети, найчастіше, взагалі не представлені у міжнародних університетських рейтингах. Частка України на світовому ринку наукомісткої продукції є нижчою 0,1 %, а питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт складає близько 1,0 % ВВП України. Як наслідок, за даними глобального індексу конкурентоспроможності, у 2009–2010 рр. Україна з індексом 3,95 посіла лише 82-е місце серед 133 країн (для порівняння, на 81-му місці знаходиться Гамбія, на 83-му місці – Алжир). Слід, однак, зазначити, що за якістю освітньої системи Україна має значно кращі результати, і з індексом 3,9 посідає 49-е місце (на 48-му місці знаходиться Нігерія, на 50-му місці – Філіппіни)¹. На думку вітчизняних фахівців, більш-менш успішна інтеграція української освіти в глобальний освітній простір як пріоритетний напрям державної політики отримує досить сильний аргумент на свою користь [2].

Наявна вітчизняна мережа ВНЗ видається недостатньо результативною й ефективною через її "замкнутість у собі", що виявляється в невідповідності навчальних програм та кваліфікацій запитам суспільства. Крім того, не здійснюється постійний моніторинг якості вищої освіти, оцінювання діяльності навчальних закладів та оприлюднення його результатів.

Сучасний університет світового класу передбачає реальне й відчутне перебування відповідного науково-виробничо-освітнього закладу в глобальному просторі. Тому успішна інтернаціоналізація – це необхідна передумова входження до елітного клубу лідерів сучасної освіти й науки. І якщо донедавна рівень інтернаціоналізації вимірювався відсотком іноземних викладачів та студентів, то протягом останнього десятиліття виникає та активно формується новий модус інтернаціоналізації, система міжнародних університетських рейтингів, які одночасно виконують роль "судді та медіатора" сучасної академічної ойкумени. Справді, інструментальна місія рейтингів полягає в тому, щоб порівнювати навчальний та дослідницький потенціал університетів і тим самим визначати шляхи їх реформування й подальшого розвитку. Та, що ще важливіше, у процесі цього порівняння рейтинги констатують змістовне поле "ідеального типу" (у веберівському розумінні цього терміна) сучасного університету як навчального, науково-дослідного та інноваційного центру суспільства знань [4].

Як і будь-який соціальний простір, глобальний освітній простір має тенденцію до утворення власних ієрархій та, відповідно, формує певну технологію легітимації присутніх у ньому національних університетів як елітних (кращих, провідних), так і звичайних (пересічних). Створення глобального освітнього простору передбачає входження до нього кращих національних

¹ Режим доступу до статті: <http://www.worldbank.org>

університетів, тож знаходження інструменту об'єктивного визначення "кращого серед кращих" є підставою для легітимації де-факто існуючих ієрархій. У цьому контексті феномен виникнення в XXI ст. та стрімкого розвитку міжнародних університетських рейтингів може розглядатися як своєрідний механізм створення відповідного інструмента легітимації [1].

З цього приводу Александр МакКормік зазначає, що перевага, яка надається критеріям, які легко вимірюються, – це момент, який найбільш легко розкритикувати при складанні як рейтингів, так і класифікацій. Обидва підходи до порівняння передбачають зведення складної, багатовимірної реальності до обмеженої кількості критеріїв, які визначають місце освітнього закладу в запропонованій системі. Іншими словами, ми маємо справу з процесом симпліфікації, спрощення. Тому головне завдання укладачів рейтингів – опиратися при цьому спрощенні на найбільш важливі, фундаментальні критерії [8]. На цей аспект звертають увагу й інші західні дослідники, насамперед Саймон Маргінсон та Марійк ван дер Венде. Вони стверджують, що будь-яка система рейтингування обумовлена метою, яку ставлять перед собою дослідники, тому вона спирається на переконання і цінності, у відповідності з якими формуються методи порівняння та оцінювання. У цьому сенсі всі системи рейтингування неповно відображають реалії вищої освіти (наприклад, успіхи в проведенні наукових досліджень університету нічого не свідчать про реальний стан бізнес-освіти чи викладання спеціальних технічних дисциплін) та несуть певну похибку [2].

Ключова теза полягає в тому, що рейтинги формують ієрархію (чи, використовуючи термін Бодріяра, "симулякр ієрархії") [2] як де-факто існуючого глобального освітнього простору, легітимізуючи дихотомічний поділ університетів, присутніх у цьому просторі, на елітні та звичайні (пересічні).

Практика складання університетських рейтингів нараховує вже понад чверть століття (перший університетський рейтинг, надрукований в журналі *US News&World Report*, з'явився в США 1983 р.).

Протягом останніх 10–15 років у різних країнах світу почали розроблятися і широко застосовуватися різноманітні методології та підходи до визначення рейтингів університетів, або, як їх називають у Великій Британії, "таблиць ліг" (*league tables*). Така робота поступово стала виходити за межі національних рамок і набувати регіонального й міжнародного характеру. Визначення певного інтегрального показника якості діяльності вищих навчальних закладів, яким є їхній рейтинг, у першу чергу обумовлене необхідністю взаємного визнання навчальних програм і університетів у Болонському просторі. Воно також обумовлене потребами як ринку праці, з метою його орієнтації на випускників тих чи інших університетів, так і абітурієнтів та їхніх батьків під час вибору місця майбутнього навчання. Постійне визначення й оприлюднення рейтингів університетів породжує, окрім іншого, й здорову конкуренцію між ними, що суттєво сприяє підвищенню якості їх роботи.

Роль світових координаторів із напрацювання та застосування названих методологій і підходів взяли на себе Інститут стратегії вищої освіти (Institute for Higher Education Policy, Вашингтон, США) і Європейський центр ЮНЕСКО у сфері вищої освіти (ЮНЕСКО – СЕПЕС, Бухарест, Румунія). Вони стали вивчати й узагальнювати різноманітні напрацювання у цій галузі для різних країн та регіонів світу і проводити міжнародні конференції, "круглі столи" й зустрічі із означених питань.

Очевидно, що високе місце в академічному рейтингу є дуже зручним інструментом для маркетингу і просування університетів та навчальних програм. Але є також ще один важливий момент – інституціональне застосування академічних рейтингів, оскільки сьогодні на них часто посилаються в політичних документах, рекламних матеріалах і різноманітних видах порівняльного аналізу економічного і культурного потенціалу країн, регіонів і, перш за все, великих міст.

Перелічені тенденції підтверджуються відповідними дослідженнями. Наприклад, недавно опублікований звіт Ради з фінансування вищої освіти Англії, мав заголовок "Враховувати те, що вимірюється. Вимірювати те, що має значення. Таблиці рейтингів і їх вплив на вищі навчальні заклади в Англії". Під час упорядкування цього документа враховувалися п'ять видів рейтингів (The Sunday Times Good University Guide, The Times Good University Guide, The Guardian University Guide, The Academic Ranking of World Universities (рейтинг, опублікований Шанхайським університетом Jiao Tong) і рейтинг The Times Higher Education/Quacquarelli Symonds). Основне завдання, поставлене перед упорядниками звіту, – дослідження того, як вищі навчальні заклади реагують на рейтинги, і визначення ступеня їх впливу на прийняття рішень на інституціональному рівні².

Найавторитетнішими міжнародними рейтингами в сучасному світі є Шанхайський (Academic Ranking of World Universities) і рейтинг Таймс (THE-QS World University Rankings).

Першим із світових університетських рейтингів став складений у червні 2003 р. Інститутом вищої освіти Шанхайського університету (Китай) "Рейтинг університетів світового класу" ("Ranking of World Class Universities"), або Шанхайський рейтинг. Початковою метою складання рейтингу було оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів на світовому рівні. Після оприлюднення цей рейтинг отримав безліч схвальних відгуків і наразі вважається одним із найбільш авторитетних і виважених світових рейтингів ВНЗів.

При складанні рейтингу наголос було зроблено на дослідницькій діяльності у сфері науки та технології, оскільки це саме ті напрями, в яких Китай прагнув зміцнити свої позиції. У методологічному плані було зроблено наго-

² Див.: <http://www.hefce.ac.uk>

лос на легкодоступних джерелах даних: відкритій інформації щодо лауреатів різних премій, кількості видань, індексах цитування тощо.

До Шанхайського рейтингу було включено всі вищі навчальні заклади, де вчилися або працювати лауреати Нобелівської премії, володарі найвищої премії з математики – Філдсівської, найчастіше цитовані дослідники, а також університети/інститути, представники яких часто публікуються в авторитетних наукових журналах. Окрім цього, до вибірки потрапили університети всіх країн, які опублікували значну кількість робіт, включених до Розширеного індексу наукового цитування (SCIE), Індексу цитування у сфері соціальних наук (SSCI) або Індексу цитування у сфері мистецтв і гуманітарних наук (AHCI). Спираючись на наведені критерії, до рейтингу потрапили понад тисячу університетів. Перелік найкращих 500 було опубліковано в Інтернеті. Жодного українського вищого навчального закладу серед п'ятисот найкращих університетів світу немає. Росія у цьому рейтингу представлена двома університетами – Московським державним університетом ім. Ломоносова (77-е місце 2009 р.) та Санкт-Петербурзьким державним університетом (у четвертій сотні) (див. табл. 1).

Для того щоб скласти список із п'ятисот найкращих університетів, дослідники аналізують дані, отримані з більш як тисячі світових університетів. Серед переваг Шанхайського рейтингу можна зазначити зрозумілість та універсальність індикаторів, відповідно до яких відбувається оцінювання, і відкритість даних, що використовуються в процесі складання рейтингу. До того ж ці дані беруться з авторитетних джерел, визнаних у всьому світі. На користь цього свідчить і той факт, що методика розрахунку рейтингу за останні роки не зазнала істотних змін.

Згідно з принципами Шанхайського рейтингу рейтинг університетів світового рівня розраховується за такими критеріями:

1) якість освіти (10,0 %), що визначається кількістю випускників університету, які здобули Нобелівську премію або особливі відзнаки у своїх галузях (зокрема медалі Всесвітньої спілки математиків);

2) рівень викладачів (40,0 %), що розраховується у двох субкатегоріях: кількість викладачів – лауреатів Нобелівської премії і спеціальних відзнак у своїх галузях – 20,0 %;

3) частота цитування праць викладачів у 21 предметній категорії за версією ISI Highly Cited – 20,0 %³;

4) результативність наукових досліджень (40,0 %), що визначається з огляду на кількість публікацій у провідних академічних журналах світу;

5) своєрідна "академічна щільність" університету (10,0 %), коли результати, набуті за першими трьома критеріями, діляться на кількість постійних викладачів університету.

³ ISI Highly Cited. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isihighlycited.com>

Таблиця 1

**Кращі світові університети за версією Шанхайського рейтингу 2010
[Ranking of World Class Universities 2010]**

Місце	Університет	Країна
1	Гарвард	США
2	Берклі	США
3	Стенфорд	США
4	Массачусетський технологічний інститут	США
5	Кембридж	Велика Британія
6	Каліфорнійський технологічний інститут	США
7	Прінстон	США
8	Колумбійський університет	США
9	Університет Чикаго	США
10	Оксфорд	Велика Британія

Однак деякі експерти вказують на певні недоліки цього рейтингу. Так, вважається, що академічний (Шанхайський) рейтинг офіційно-декларативно базується на формулі, яка враховує в університетах кількість випускників-лауреатів та викладачів – лауреатів Нобелівської та Філдсівської премій, індекс цитування, розміри університетів тощо. Більше того, група вчених з Франції та Бельгії критично проаналізувавши у 2009 р. Академічний рейтинг у спільній статті "Ви справді вірите у Шанхайський рейтинг?" дійшла висновку, що критерії відбору, які застосовуються в цьому рейтингу, не є релевантними з огляду на його цілі, а його загальна методологія містить значні помилки і страждає на відсутність уваги до фундаментальних питань структурування та обробки даних. Їх висновок однозначний: "Академічний (Шанхайський) рейтинг, який отримав стільки уваги з боку мас-медіа, не є придатним і прийнятним засобом для досліджень і дискусій навколо "якості" академічних (учбових) інституцій, не кажучи вже про його роль як порадики для вибору студентами та їхніми батьками університетів для навчання або щодо пропаганди реформ системи вищої освіти. Світ потребує більш науково адекватних і якісних рейтингів, ніж Шанхайський" [6].

Інший визнаний рейтинг світових університетів, рейтинг Таймс, або THES – QS World University Rankings, вперше був опублікований у 2004 р. і постійно складається із 200 університетів. На відміну від Шанхайського, він використовує не лише об'єктивні, а й суб'єктивні індикатори, зокрема оцінку колег по академічному середовищу та оцінку роботодавців. Оцінка науково-дослідної діяльності, яка майже в повній мірі визначає Шанхайський рейтинг, становить у випадку рейтингу Таймс лише п'яту частину загальної "ваги". До речі, бажанням удосконалити якість рейтингу його упорядники з "Таймс" пояснюють зміну свого партнера (із 2010 р. замість QS – це компанія Томсон Рейтерс).

Як зазначають фахівці, методика рейтингу Таймс оцінює переважно маркетингові показники університету та його статусні параметри [2]. Ефективна репрезентація себе в інформаційному просторі, вдала рекламна стратегія, позитивний імідж, який веде до визнання серед колег, реальна інтернаціоналізація – ці параметри визначають успішність в сучасному світі як на індивідуальному, так і на інституційному рівні.

За час складання рейтингу жоден із українських вищих навчальних закладів так і не потрапив до переліку провідних університетів світу. Із російських університетів до числа 200 найкращих університетів входять лише Московський державний університет ім. Ломоносова, який демонструє стійку тенденцію до покращення власних позицій (155-е місце у 2009 р., 183-є місце у 2008 р., 231-є місце у 2007 р.) та Санкт-Петербурзький університет (168-е місце у 2009 р.) (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Кращі світові університети за версією рейтингу Таймс 2009
[THE–QS World University Rankings 2009]**

Місце	Університет	Країна
1	Гарвард	США
2	Кембридж	Велика Британія
3	Єль	США
4	Лондонський університетський коледж	Велика Британія
5	Лондонський імперіал-коледж	Велика Британія
6	Оксфорд	Велика Британія
7	Університет Чикаго	США
8	Прінстон	США
9	Массачусетський технологічний інститут	США
10	Каліфорнійський технологічний інститут	США

При укладанні рейтингу (рейтинг Таймс або THES – QS World University Rankings) британські дослідники спираються на такі критерії:

1) імідж в академічному середовищі, тобто, оцінка університету з боку науковців, викладачів та представників адміністрації інших навчальних закладів – 40,0 %;

2) оцінка якості освіти випускників роботодавцями – 10,0 %;

3) індекс цитування наукових праць співробітників – 20,0 %;

4) частка іноземних студентів – 5,0 %;

5) частка іноземних викладачів – 5,0 %;

6) співвідношення кількості студентів до кількості викладачів – 20,0 %.

Укладачі рейтингу Таймс визнають, що університетське життя не зводиться до зазначених критеріїв і пропонують перелік індикаторів, які варто залучити до процесу рейтингування в майбутньому. Найбільш виправдані серед цих потенційних індикаторів є, на наш погляд, такі: середній рівень цін

за навчання; річний обсяг поповнення бібліотечних фондів; якість університетського веб-сайта; базові вимоги до абітурієнтів, які вступають до університету; відсоток реального працевлаштування (та перебування на посаді не менш 3 років) за фахом серед випускників; перелік запропонованих навчальних курсів (за даними упорядників рейтингу, сучасні університети в цілому пропонують студентам близько 65 тис. курсів); наявність програм отримання стипендій для навчання [2].

Новий рейтинг Таймс буде розраховуватися на основі 13 окремих індикаторів (в подальшому можливе збільшення індикаторів до 16).

Ці індикатори формують 4 основні критерії, або ж комплексні індикатори. Найбільш вагомих серед критеріїв є оцінка науково-дослідницької діяльності університету (55,0 %), яка складається, в свою чергу, з 5 індикаторів:

- кількість наукових публікацій в розрахунку на одного співробітника;
- індекс цитування робіт співробітників;
- розмір прибутку від науково-дослідної діяльності в перерахунку на одного наукового співробітника;
- розмір фондів, додатково залучених для дослідницької діяльності від громадських організацій та реального сектору економіки;
- репутація університету як науково-дослідної установи за підсумками опитування представників академічної спільноти.

Другим за вагою критерієм є оцінка інституційних характеристик університету (25,0 %). Вона складається з таких індикаторів:

- 1) кількість студентів в перерахунку на одного викладача;
- 2) співвідношення випускників з докторським ступенем (PhD) і випускників з іншими ступенями;
- 3) оцінка якості викладання в університеті з боку академічної спільноти;
- 4) розмір прибутку університету в перерахунку на одного співробітника.

Третій критерій, який оцінює економічну та інноваційну активність університету (10,0 %) в оцінюваному році складається з одного індикатора – прибуток, отриманий від науково-дослідницької діяльності від реального сектору економіки в перерахунку на одного наукового співробітника. У подальшому до цього критерію планується додати оцінку кількості робіт, надрукованих спільно з партнерами, які представляють реальний сектор економіки, а також оцінку випускників університету з боку роботодавців. І, нарешті, четвертий критерій оцінює рівень інтернаціоналізації університету (10,0 %) і складається з двох індикаторів:

- 1) співвідношення іноземних та вітчизняних студентів;
- 2) співвідношення іноземних та вітчизняних викладачів [2].

Слід зазначити, що загальна кількість індикаторів у новій методології зросла із шести (у методології THE-QS) до 13. На жаль, поки що не вказано "вагу" кожного конкретного індикатора, але можна констатувати тенденцію

до збільшення значення фінансової діяльності університету як критерію його ефективності. У цілому ж, на думку авторів, використання саме комплексних критеріїв поліпшить якість рейтингу і зробить його більш об'єктивним.

Незважаючи на відмінність покладених в основу цих рейтингів методологій, вихідні принципи їх побудови є деякою мірою тотожними. Так, порівнюючи Шанхайський рейтинг і рейтинг Таймс, німецький дослідник Геро Федеркейль зазначає, що ці рейтинги об'єднують спільні підходи, незважаючи на різницю запропонованих індикаторів. Обидва вони оцінюють університет у цілому та використовують принцип ієрархічної таблиці ("league table approach"), за якого, як у футболі, тенісі, чи шахах, кожна команда (гравець) має певну позицію, яка визначає її статус. При цьому підході природно, що, наприклад, п'ята позиція краща за восьму чи десяту [6].

Третій рейтинг світових університетів, який досить часто згадується в науковій літературі, це рейтинг Вебометрикс, який розраховується спеціальною лабораторією Іспанської національної дослідницької ради (Spanish National Research Council – SNRC) починаючи з 2004 р. [Ranking Web of World Universities]. На відміну від попередніх, він має дещо специфічний характер, адже базується на ступені присутності того чи іншого навчального закладу в глобальній мережі Інтернет.

З метою узагальнення інформації про наукову діяльність у 1994 р. було утворено "Centro de Información y Documentación Científica" (CINDOC) – центр офіційного документування наукової інформації. На сьогоднішній день "Cybermetrics Lab" є структурним підрозділом спільного консорціуму CINDOC-CSIC, який займається кількісним аналізом ресурсів мережі Інтернет та окремих веб-сторінок з метою генералізації наукових знань, їх уніфікації та раціонального використання. Так сформувався новий сучасний напрям, який отримав назву Cybermetrics або Webometrics. У 2004 р. лабораторією Cybermetrics було започатковано проведення світового рейтингу університетів – "Webometrics Ranking of World Universities", який з часом став традиційним із частотою проведення в 6 місяців. Основною метою проекту є формування логічно мотивованої думки про те, що ресурси про наукові та навчальні досягнення університетів, які ними надаються та розміщуються на відповідних сайтах мережі Інтернет, можуть використовуватися не лише для реклами та наукової популяризації, але й слугувати основою для кількісної оцінки діяльності ВНЗ. При цьому запропонована методологія дослідження, зокрема, індикатори, корелюються із основними параметрами класичних науковометричних та бібліометричних досліджень.

Слід звернути увагу на те, що, на думку авторів методу, викладення інформації про наукові та навчальні досягнення у мережі Інтернет у деяких випадках є більш показовим, ніж звичайне традиційне – у друкованій формі. Вважається, що електронні видання є більш дешевими порівняно з іншими джерелами, а також доступнішими для більш широкого кола користувачів.

Варто також зазначити, що до уваги беруться не лише інформаційні матеріали, представлені в офіційних електронних виданнях (електронні журнали, бібліотеки, бази даних тощо), а також і ті, що носять неформальний характер (форуми, проблеми для обговорення, дискусійні групи тощо). "Cybermetrics Lab" розробила принципово нову систему рейтингу, яка передбачає оцінку діяльності ВНЗ за критеріями, які носять досить широкий і специфічний характер (див. табл. 3). На відміну від традиційних рейтингів (зокрема, ранжування університетів, яке проводить рейтингова комісія інституту ВО Шанхайського університету (The Ranking Group Institute of Higher Education of Shanghai Jiao Tong University) і яке є одним із найбільш престижних), у рейтингу Webometrics оцінюються не стільки реальні кількісні показники досягнень, скільки можливість до їх доступу через мережу Інтернет. Запропоновані критерії та принципи формування рейтингу Webometrics повинні стимулювати мотивацію як ВНЗ, так і окремих їх співробітників до постійної, систематичної та загальнодоступної мережевої присутності, що, на думку авторів рейтингової системи, цілком відображає їх діяльність та досягнення.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика параметрів оцінки діяльності ВНЗ у різних рейтингових системах

Параметр	Рейтинг Webometrics	Шанхайський рейтинг
Кількість проаналізованих ВНЗ, <i>одиниць</i>	15000	3000
Кількість ВНЗ, представлених у кінцевому рейтингу, <i>одиниць</i>	5000	500
Якість вищої освіти		за кількістю випускників ВНЗ, які здобули Нобелівську премію або особливі відзнаки у своїх галузях
"Академічний розмір" ВНЗ	обсяг веб-сторінок	"академічна щільність" ВНЗ
Наукові досягнення	кількість прикріплених файлів до інших веб-сторінок, <i>одиниць</i>	кількість викладачів-лауреатів Нобелівської премії і спеціальних відзнак у своїх галузях
	демонстрація документів на популярних пошукових серверах (15,0 %)	частота цитування праць викладачів у 21 предметній категорії
	Зручність та легкість доступу до основних ресурсів	Результативність наукових досліджень (40,0 %), що визначається з огляду на кількість публікацій у провідних академічних журналах світу

Характерною рисою рейтингу Webometrics є залучення великої кількості ВНЗ із багатьох країн світу⁴. При цьому для аналізу відбираються ті навчальні заклади та наукові установи, які мають власний мережевий домен. Запропонований також показник оцінки діяльності – WIF (WEB Impact Factor), який передбачає кількість посилань у мережі та кількість відповідних веб-сторінок. У моделі ранжування на підставі аналізу мережевої присутності ВНЗ визначено 4 узагальнюючі напрями, які передбачають аналіз діяльності за такими розділами:

1. Обсяг (S – Size). Оцінюється за кількістю веб-сторінок, які можуть бути відкриті через найбільш вагомні пошукові сервери. Цей параметр є важливим для оцінки діяльності ВНЗ, оскільки вказує на можливість виходу університету на міжнародний ринок інформаційних послуг. Потужна мережева структура ВНЗ може привернути увагу потенційних студентів та науковців з різних країн світу.

2. Видимість (V – Visibility). Передбачає оцінку загальної кількості зовнішніх лінків та посилань, до яких можна отримати доступ через пошукові сервери. Аналогічно до бібліографічних цитувань друкованих видань, кількість лінків та веб-посилань вказує на доступність, важливість та актуальність викладеного матеріалу.

3. Прикріплені файли (R – Rich files). Визначає діяльність ВНЗ та його співробітників за кількістю документів, представлених у різних форматах, зокрема, Adobe Acrobat (.pdf), Adobe PostScript (.ps), Microsoft Word (.doc), Microsoft Powerpoint (.ppt) тощо.

4. Наукові досягнення (Sc – Scholar). Оцінювання здійснюється за кількістю статей, звітів, наукових матеріалів, представлених у науковій базі даних Google. Рейтинг Webometrics готується, як правило, з використанням даних, одержаних у мережі Інтернет за допомогою найбільш вагомних пошукових серверів: Google, Yahoo, Live Search тощо.

Розподіл балів за основними критеріями діяльності ВНЗ за цією методикою структурований таким чином:

- Видимість (V – Visibility) – 50,0 %;
- Обсяг (S – Size) – 20,0 %;
- Прикріплені файли (R – Rich files) – 15,0 %;
- Наукові досягнення (Sc – Scholar) – 15,0 %.

Розрахунок результуючого показника рейтингу здійснюється методом сумування та розрахунку за формулою: $P = 4 \times V + 2 \times S + 1 \times R + 1 \times Sc$ [3].

Слід зазначити, що у багатьох випадках дані результату рейтингу Webometrics є недостатньо точними, а критерії надто широкими для того, щоб упевнено визначити однозначне положення ВНЗ у таблиці про ранги. Тому рейтинг розподіляє університети на 9 груп:

- 4000 кращих ВНЗ світу (Топ-4000);

⁴ Режим доступу до статті: <http://www.webometrics.info>

- прем'єр-ліга (100 кращих ВНЗ світу);
- кращі ВНЗ США та Канади;
- кращі ВНЗ Латинської Америки;
- кращі ВНЗ Європи (Топ-Європи);
- кращі ВНЗ Азії (Топ-Азії);
- кращі ВНЗ Сходу;
- кращі ВНЗ країн Океанії;
- кращі ВНЗ Африки.

Як відомо, на сьогоднішній день у Топ-50 ВНЗ рейтингу Webometrics входять 42 університети США, 2 – Великобританії, 2 – Канади, по 1 – Австралії, Швейцарії, Фінляндії та Норвегії. У першій трійці – Масачусетський технологічний інститут, Стенфорд та Гарвард. Зазначимо, що перші 24 місця займають виключно університети США, на 25-му місці університет м. Торонто (Канада). Серед європейських університетів найвища позиція в Оксфордського університету (37-е рейтингове місце) [3]. Таким чином, у рейтингу Webometrics використовується досить вузька група універсальних, об'єктивних і спільних для всіх ВНЗ критеріїв та індикаторів, що дає можливість порівняти між собою різні університети – за спрямуванням, за специфікою науково-дослідної та навчальної роботи, за історичними традиціями тощо.

Для розробки редакції рейтингу Вебометрікс, надрукованої в липні 2007 р., було проаналізовано 13043 сайти університетів та 4554 сайти науково-дослідницьких установ. У результаті цього складається рейтинг 4000 найкращих університетів. У редакції рейтингу, складеного в січні 2009 р., серед цих 4000 університетів є 15 українських [Rank of Universities of Ukraine]. Найкращі з них – це Національний університет ім. Тараса Шевченка (1283-е місце), Національний університет "Києво-Могилянська академія" (1440-е місце) та Львівський національний університет ім. Івана Франка (1612-е місце). Як бачимо, результати цього рейтингу для української системи вищої освіти теж не викликають оптимізму. Репрезентація університету в Інтернеті та наявність відповідних віртуальних ресурсів та серверів – все це теж конституює ієрархію глобального освітнього простору, а отже виступає фактором легітимації елітності в ньому. У цьому зв'язку, підхід, запропонований авторами рейтингу Вебометрікс може розглядатися як "табелі про ранги" віртуального простору, експансія якого визначає реальність сьогодення (див. табл. 4).

Рейтинг Вебометрікс підраховується у відповідності з такими індикаторами:

- 1) кількість надрукованих інтернет-сторінок – 25,0 %;
- 2) кількість виставлених файлів у форматі .pdf, .ps, .doc та .pps – 12,5 %;
- 3) кількість статей, які знаходяться в Академічній базі даних Гугл (Google Scholar Database) – 12,5 %;
- 4) загальна кількість зовнішніх посилань – 50,0 %.

Таблиця 4

Кращі світові університети за версією рейтингу Вебометрікс 2010⁵

Місце	Університет	Країна
1	Гарвард	США
2	Массачусетський технологічний інститут	США
3	Стенфорд	США
4	Берклі	США
5	Корнельський університет	США
6	Університет Вашингтону	США
7	Університет Мінесоти	США
8	Університет Джона Гопкінса	США
9	Університет Мічигану	США
10	Університет Вісконсін Медісон	США

Зазначимо, що ситуація у світі міжнародних рейтингів провідних університетів не стоїть на місці. Починаючи з 2010 р. рейтинг Таймс як спільний проєкт THE та QS перестає існувати, а на його основі виникають два нові, потенційно впливові рейтинги. Це рейтинг світових університетів Таймс (разом з компанією Thomson Reuters як дослідницьким партнером) та рейтинг світових університетів QS. Крім того, у 2011 р. створюється Комплексний глобальний університетський рейтинг (Multi-Dimensional Global University Ranking), розроблений на замовлення Європейської комісії. У власному рейтингу світових університетів QS буде спиратися на вже розроблену під час співробітництва з Таймс методологію. П'ятірка кращих світових університетів за версією QS виглядає таким чином [World University Rankings 2010]:

Таблиця 5

Кращі світові університети за версією рейтингу QS 2011

Місце	Університет	Країна
1	Кембридж	Велика Британія
2	Гарвард	США
3	Єль	США
4	Лондонський університетський коледж	Велика Британія
5	Массачусетський технологічний інститут	США

Згадану вище методологію розробники нового рейтингу Таймс вирішили дещо змінити. Попередня інформація про нову методологію розрахунків рейтингів з'явилася на початку червня 2010 р. на сайті Times Higher Education (THE)⁶ та була винесена на розгляд провідних міжнародних експертів в галузі вищої освіти.

⁵ Rankings Web of World Universities 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webometrics.info/top8000.asp>

⁶ Times Higher Education (THE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timeshigher-education.co.uk/story.asp?sectioncode=26&storycode=411907&c=1>

У вересні 2010 р. були оприлюднені підраховані згідно з новою методикою результати рейтингу Таймс-Томсон Рейтерс. Десятка кращих світових університетів у 2010 р. за їх версією виглядає таким чином (до речі, провідні британські університети Кембридж та Оксфорд отримали в цьому рейтингу однаковий бал, що відповідає шостому місцю у світі) (див. табл. 6).

Таблиця 6

Десятка кращих світових університетів у 2010 р. за версією Таймс-Томсон Рейтерс [THE World University Ranking 2010–2011]

Місце	Університет	Країна
1	Гарвард	США
2	Каліфорнійський технологічний інститут	США
3	Массачусетський технологічний інститут	США
4	Стенфорд	США
5	Прінстон	США
6	Кембридж	Велика Британія
6	Оксфорд	Велика Британія
8	Берклі	США
9	Лондонський імперіал-коледж	Велика Британія
10	Єль	США

Останнім часом інтенсивно розробляється європейський рейтинг світових університетів U-Multirank, який уже найближчим часом буде апробовано в пілотному режимі. Його появі передувала розробка системи класифікації вищих навчальних закладів, U-map, що дає можливість зіставляти справді порівнювальні університети. Таким чином, Європа зробила те, що США мають уже понад 35 років.

Відповідно до цієї класифікації, кожен тип закладів матиме свій рейтинг і упорядники не будуть, образно кажучи, порівнювати "зелене з холодним". Цей рейтинг оцінюватиме університетську діяльність за п'ятьма основними напрямками:

- 1) викладання і навчання (чотири індикатори);
- 2) дослідницька активність (дев'ять індикаторів);
- 3) передавання знань (вісім індикаторів);
- 4) інтернаціоналізація (шість індикаторів);
- 5) регіональна включеність (п'ять індикаторів).

Базові методологічні принципи цього рейтингу передбачають, що його результати не будуть підсумовуватись у загальний бал. Також не буде фіксованої "ваги" для окремих індикаторів, і, відповідно, рейтинги будуть інтерактивними, або ж користувальними. Результатами рейтингу стане не таблиця університетів із чітко визначеними місцями, а групи інститутів з більш-менш подібними показниками. Передбачається, що в пілотній стадії

проекту братимуть участь 150 навчальних закладів, розподілених на дві основні групи:

- інтернаціонально орієнтовані дослідні університети, в яких магістри та аспіранти становлять не менше 30,0 % від загальної кількості студентів, іноземні студенти – не менше 10,0 %, а за бібліометричними показниками ці університети входять до числа п'ятисот найкращих у світі;

- регіонально орієнтовані університети, більшість студентів яких (понад 70,0 %) навчаються на рівні бакалаврату, а сам навчальний заклад орієнтований на задоволення потреб цього регіону.

Підсумовуючи аналіз методології дослідження світових університетських рейтингів, можна констатувати їх значення як інструментів побудови академічних ієрархій в глобальному освітньому просторі, оцінці елітності тих чи інших навчальних закладів. Оскільки варіативність підходів, репрезентована основними індикаторами навіть трьох розглянутих рейтингів, є незаперечною, можна стверджувати про три академічні ієрархії, які де-факто існують на сьогоднішній день та отримують обумовлену відповідним рейтингом модель легітимації. Це представлена Шанхайським рейтингом науково-дослідницька ієрархія, легітимована рейтингом Таймс статусно-маркетингова ієрархія та презентована рейтингом Вебометрикс ієрархія віртуальної присутності університету. Слід відзначити, що новий рейтинг Таймс демонструє підвищення ваги оцінки науково-дослідницького потенціалу університету, що теж, безперечно, відображає сучасні світові тенденції у сфері вищої освіти.

Таким чином, використовуючи університетські рейтинги в суто інструментальній площині та спираючись на відповідне науково-методологічне підґрунтя, можна визначити елітний сегмент вітчизняного освітнього простору. Але яким чином якість навчання в цьому елітному секторі відповідає відповідним світовим стандартам та вимогам до статусу елітного навчального закладу – це питання, яке залишається відкритим.

За результатами проведеного аналізу можна зробити низку висновків:

- жодний із сучасних рейтингів не є універсальним "мірилом" різнобічної діяльності ВНЗ, а лише дозволяє порівняти деякі їх показники на основі використання тих чи інших груп критеріїв (якість навчання, якість наукових досліджень тощо);

- з метою порівняння різних університетів може бути використана лише досить вузька група універсальних, об'єктивних і спільних для всіх вищих навчальних закладів критеріїв та індикаторів;

- для більш повної оцінки рівня діяльності вищого навчального закладу можуть бути використані також такі показники, як дані, представлені у мережі Інтернет;

- електронні видання є більш дешевими порівняно з іншими джерелами інформації, а також доступнішими для більш широкого кола користувачів

та, як наслідок, ранжування ВНЗ у цьому випадку економічно є більш раціональним і доцільним.

1. *Архипова Н.* Рейтинг вузов как инструмент стратегического управления системой высшего образования [Электронный ресурс] / Н. Архипова, Н. Лебе, Н.Минаенкова // Человек и Труд. – 2007. – № 4. – Режим доступа : <http://www.chelt.ru>
2. *Курбатов С.В.* Про формування рейтингів університетів в Україні / С.В.Курбатов // Педагогіка та психологія. – 2009. – № 3 (64) – С. 111–120.
3. *Лесик Р.Б.* Роль інтернет-ресурсів як індикаторних показників у визначенні рейтингів / Р.Б.Лесик, А.Б.Зіменковський, О.І.Лопатинська // Медична та фармацевтична освіта. – 2008. – № 1. – С. 66–70.
4. *Татарінов І.Є.* Методичні рекомендації щодо вивчення думки роботодавців та випускників стосовно рейтингу вищих навчальних закладів України / І.Є.Татарінов, О.В.Герасимов. – Луганськ : ДУ НДІ соціально-трудових відносин, 2011. – 85 с.
5. *Baker, 2007.* "China's bid for world domination", BBC News, 17 November 2007. – Режим доступа до статті: <http://www.newsvote.bbc.co.uk>
6. *Gero Federkeil* Ranking and Quality Assurance in Higher Education // Higher Education in Europe. Vol. 33. № 2/3, July-October 2008. – p. 224.
7. *Simon Marginson and Marijk van der Wende* To Rank or To Be Ranked: The Impact of Global Rankings in Higher Education // Journal of Studies in International Education. №11; 306, 2007. – p. 308–309.
8. *McCormick A.* The Complex Interplay Between Classification and Ranking of Colleges and Universities: Should the Berlin Principles Apply Equally to Classification? // Higher Education in Europe. Vol. 33. № 2/3, July-October 2008. – p. 209.

Транслітерований список джерел

1. Arhipova N. Rejting vuzov kak instrument strategicheskogo upravlenija sistemoj vysshego obrazovanija – [Elektronnij resurs] / N. Arhipova, N. Lepe, N. Minaenkova // Chelovek i Trud. – 2007. – № 4. – Rezhim dostupu : <http://www.chelt.ru> [in Russian]
2. Kurbatov S.V. Pro formuvannja rejtyngiv universytetiv v Ukrai'ni / S.V.Kurbatov // Pedagogika ta psihologija – 2009. – № 3 (64) – S. 111–120. [in Ukrainian]
3. Lesyk R.B. Rol' internet-resursiv jak indykatornyh pokaznykiv u vyznachenni rejtyngiv / R.B. Lesyk, A.B. Zimenkovs'kyj, O.I. Lopatyns'ka // Medychna ta farmacevtychna osvita. – 2008. – № 1. – S. 66–70. [in Ukrainian]
4. Tatarinov I.Je. Metodychni rekomendacii' shhodo vyvchennja dumky robotodavciv ta vypusnykiv stosovno rejtyngu vyshhyh navchal'nyh zakladiv Ukrai'ny / I.Je.Tatarinov, O.V.Gerasymov. – Lugans'k : DU NDI social'no-trudovyh vidnosyn, 2011. – 85 s. [in Ukrainian]
5. Baker, 2007. "China's bid for world domination", BBC News, 17 November 2007. – Mode of access : <http://www.newsvote.bbc.co.uk> [in English]
6. Gero Federkeil Ranking and Quality Assurance in Higher Education // Higher Education in Europe. – 2008. – Vol. 33, № 2/3– P. 224. [in English]

7. Simon Marginson and Marijk van der Wende To Rank or To Be Ranked: The Impact of Global Rankings in Higher Education // Journal of Studies in International Education. №11; 306, 2007. – P. 308–309. [in English]
8. McCormick A. The Complex Interplay Between Classification and Ranking of Colleges and Universities: Should the Berlin Principles Apply Equally to Classification? // Higher Education in Europe. Vol. 33. № 2/3, July-October 2008. – p. 209. [in English]

Отримано: 26.02.13

И.Е. Татаринов, канд. истор. наук, А.В. Герасимов

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЙТИНГОВ УНИВЕРСИТЕТОВ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ НАИБОЛЕЕ ОБЪЕКТИВНЫХ КРИТЕРИЕВ И ИНДИКАТОРОВ ОЦЕНКИ

Авторы рассматривают подходы к формированию рейтингов высших учебных заведений. Анализируются наиболее известные международные университетские рейтинги. Сравняются теоретико-методологические подходы и основные принципы составления университетских рейтингов. Анализируется применение различных критериев и индикаторов оценки. Сделан вывод о том, что с целью сравнения различных университетов может быть использована только довольно узкая группа универсальных, объективных и общих для всех высших учебных заведений критериев и индикаторов.

Ключевые слова: рейтинг, мониторинг, высшие учебные заведения, критерии оценки, индикаторы оценки, глобальное пространство, интернационализация, общество знаний, глобальное образовательное пространство.

I. Tatarinov, candidate of historical sciences, A. Gerasimov

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN UNIVERSITIES RATINGS FORMATION: MOST OBJECTIVE CRITERIA AND ASSESSING INDICATORS DETERMINATION

The authors examine approaches of universities quality ratings. The most popular international university ratings are analyzed. Theoretical and methodological approaches and basic principles of drafting college ratings are compared. The usage of different evaluation criteria and indicators are analyzed. It was made a conclusion that only a narrow group of universal, objective and common to all higher education institutions criteria and indicators may be used with the purpose of comparing different universities.

Keywords: rating, monitoring, universities, evaluation criteria, evaluation indicators, global space, internationalization, knowledge society, global educational space.